

Гереш Юлія Володимирівна,
студентка 2-го року навчання
магістерської програми «Право»
факультету правничих наук
Національного університету
«Києво-Могилянська академія»

ДОКТРИНА «ЧИСТИХ РУК» ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ У ТРАДИЦІЇ ЗАГАЛЬНОГО ПРАВА

Анотація. У тезах досліджується підхід системи загального права до захисту цивільних прав на прикладі доктрини «чистих рук». Розкрито історичні передумови її виникнення в межах права справедливості. Проаналізовано сутність та умови застосування цієї доктрини як ефективного процесуального інструмента забезпечення добросовісної поведінки сторін.

135

В умовах сучасного реформування приватного права в Україні та його європейської інтеграції особливої актуальності набуває питання ефективного захисту цивільних прав та інтересів учасників обороту. В останні роки у вітчизняній судовій практиці спостерігається стрімкий розвиток та утвердження принципу добросовісності (*bona fides*) як фундаментальної засади цивільного права та своєрідного стандарту правомірної поведінки. Верховний Суд та суди нижчих інстанцій почали активно імплементувати правові доктрини, що ґрунтуються на цьому принципі, такі як заборона суперечливої поведінки (*venire contra factum proprium*), а також конструкцію фраздаторних правочинів, що переконливо свідчить про перехід від суто формального застосування норм закону до пошуку

матеріальної справедливості при вирішенні цивільних спорів.

З огляду на зазначені прогресивні тенденції, значний науковий та практичний інтерес становить звернення до та дослідження досвіду інших правових сімей, які історично виробили власні унікальні механізми захисту прав від недобросовісної поведінки. Як стверджують дослідники порівняльного права, якщо проаналізувати, як складні договірні спори, пов'язані з принципом добросовісності, вирішуються в системах загального та континентального права, то стає очевидно: різниця між ними не є такою значною, як може здаватися на перший погляд ¹. Це зумовлено, зокрема, тим, що в судовій практиці країн загального права застосовують інші правові механізми та конструкції, спрямовані на досягнення справедливого вирішення справи. Яскравим прикладом та одним із ключових інструментів такого підходу є доктрина «чистих рук» (англ. *clean hands doctrine*), що зародилася в практиці англійських судів справедливості. Сутність цієї концепції зводиться до відомої максими: «Той, хто приходить до справедливості, повинен прийти з чистими руками» ².

Історично право справедливості (*equity*) сформувалося у XIII столітті в Англії як інструмент для заповнення прогалин загального права, яке з часом виявило свої недоліки через надмірну формалізованість та звуження видів позовів. Суди справедливості втручалися для забезпечення вимог совісті щодо питань, які перебували поза межами

¹ Schäfer H.-B., Aksoy H. C. Good Faith. *Encyclopedia of Law and Economics*. 2015. URL: https://www.researchgate.net/publication/318012840_Good_Faith (дата звернення: 22.02.2026).

² Anenson T. L. Announcing the Clean Hands Doctrine. *University of California, Davis*, 2018. Vol. 51, no. 5. P. 1849. URL: https://lawreview.law.ucdavis.edu/sites/g/files/dgvnsk15026/files/media/documents/51-5_Anenson.pdf (дата звернення: 22.02.2026).

або навіть суперечили суворому закону ³. Саме в цьому середовищі остаточне закріплення доктрини «чистих рук» відбулося у справі *Dering v Earl of Winchelsea* (1787 р.), де було наголошено: винуватець збитків не має права на відшкодування, адже особа повинна прийти до суду справедливості з чистими руками ⁴.

Згодом доктрина «чистих рук» пройшла крізь десятки, а то й сотні років свого правового розвитку в численних прецедентах (зокрема, справи *Loughran v. Loughran* (1934), *Precision Instrument Mfg. Co. v. Automotive Maintenance Machinery Co.* (1945), *Argyll (Duchess) v. Argyll (Duke)* (1964), що сприяло виокремленню чітких критеріїв для її застосування. Основним таким критерієм є безпосередній зв'язок з предметом спору.

Сучасний концептуальний вимір доктрини «чистих рук» полягає в тому, що вона слугує загальним правилом до застосування у всіх категоріях справ: якщо позивач, який просить про захист у суду, сам учинив проти совісті, порушив принцип добросовісності чи інший принцип справедливості у своїй попередній поведінці щодо предмета спору, суд відмовить йому в наданні будь-якого засобу правового захисту. Тобто «двері суду зачиняються перед позивачем із самого початку» ⁵.

Важливою рисою англо-американського підходу до захисту цивільних прав є те, що доктрина «чистих рук»

³ Дробишевський Є. Англійське право справедливості (Equity) та його значення у регулюванні контракту | Англійське право (короткий путівник). Модельне право | 'Soft' Law | Англійське право | Договори | Арбітраж. URL: <https://www.lawanalytics.top/pages/ecl/equity> (дата звернення: 22.02.2026).

⁴ White F. T. Selection of Leading Cases in Equity, with Notes. Philadelphia, T. & J. W. Johnson. Vol. 2. (1849–1851). HeinOnline. P. 1849.

⁵ Ingersoll H. H. Chapter XII. Maxims of Equity. *Library of American Law & Practice*. American Technical Society. Chicago, 1919. HeinOnline. P. 115.

виконує подвійну функцію: з одного боку, вона забезпечує справедливість між сторонами спору, а з іншого — виступає інструментом захисту самого суду від ганьби, яка могла б виникнути через його втручання для надання можливості особі отримати вигоду зі своїх власних неправомірних дій. Це наділяє суд повноваженнями застосовувати доктрину *sua sponte* (за власною ініціативою) кожного разу, коли виявляється недобросовісна поведінка позивача ⁶.

138 Водночас система загального права підходить до застосування цієї доктрини зважено, встановлюючи чіткі межі. Доктрина не застосовується для покарання за будь-яку загальну аморальність чи проступки, не пов'язані зі справою. Верховний Суд США у справі *Keystone Driller Co. v. General Excavator Co.* підтвердив, що «бруд на руках» позивача має бути безпосередньо пов'язаний із правочинами, на які він посилається, оскільки суд не робить абстрактні моральні якості позивача критерієм розгляду цивільної справи ⁷.

Сьогодні, попри історичну уніфікацію судів загального права та судів справедливості, доктрина «чистих рук» не лише не втратила своєї актуальності, а й навіть поширила свою дію. Якщо раніше вона слугувала перепорою лише для отримання специфічних засобів захисту права справедливості (наприклад, судових заборон), то сьогодні суди все частіше застосовують її і до позовів про відшкодування шкоди ⁸.

Як підсумок, варто зазначити, що в системі загального права доктрина «чистих рук» виступає не просто історичним надбанням юриспруденції справедливості, а дієвим

⁶ Anenson T. L. Announcing the Clean Hands Doctrine. P. 1843.

⁷ Case of *Keystone Driller Co. v. General Excavator Co.*, 290 U.S. 240 (1933). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/290/240/> (дата звернення: 22.02.2026).

⁸ Anenson T. L. Announcing the Clean Hands Doctrine. P. 1829.

та гнучким процесуальним бар'єром проти недобросовісності та інших зловживань своїми правами позивача. Її концептуальна цінність полягає у подвійній правовій природі: вона не лише позбавляє недобросовісного позивача можливості використовувати судові механізми для отримання вигоди з власної неправомірної поведінки, а й виконує функцію забезпечення публічного інтересу — охороняє авторитет та інституційну цілісність самої судової системи від сприяння несправедливості. У такий спосіб доктрина «чистих рук» є ефективним інструментом захисту цивільних прав у системі загального права, де пріоритетом для надання судового захисту є не лише формальна наявність суб'єктивного права, а й відсутність зловживання з боку особи під час його набуття та здійснення.